

PhD értekezés tézisei

**A PERMANGÁNSAV EGYSZERŰ ÉS KOMPLEX
SÓINAK SZINTÉZISE ÉS
TULAJDONSÁGAI**

Kótai László

MTA Kémiai Kutatóközpont, Anyag és Környezetkémiai Intézet,

Budapest

2006

1. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITŰZÉSEK

A permanganát sók alkalmazásának terjedése, valamint a fokozott minőségi követelmények szükségessé tették jó hozamú és nagy tisztaságú permanganát vegyületek előállítására alkalmas módszerek kidolgozását. Az átmenetifémek egyszerű és komplex permanganátjainak bomlástermékei számos katalitikus aktivitással bíró vegyes fém-mangán-oxid kiindulási anyagai. Következésképpen, a vegyületek termikus bomlásának pontos ismerete, illetve a célzott tulajdonságokkal bíró anyagok előállítása érdekében szerkezeti viszonyaik és reaktivitásuk ismerete is rendkívül fontos.

Doktori munkám fő célkitűzése a permangánsav egyszerű és komplex sóinak szintézisére irányuló módszerek kifejlesztése, valamint az ammónium-permanganát és egyes átmenetifém-permanganátok ammónia komplexeinek (Cu, Zn, Ag, Cd, Ni) szerkezetének, spektroszkópiái és termikus tulajdonságainak vizsgálata.

2. AZ ALKALMAZOTT VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

A szintetikus szervetlen kémia és a klasszikus titrimetriás analízis eszköztára mellett IR és Raman spektroszkópiás módszereket, a termikus vizsgálati módszerek közül TG-gáztitrimetriát, a TG-MS és DSC módszereket, valamint ESR-spektroszkópiát, UV-VIS spektroszkópiát, por és egykristály röntgendiffrakciós valamint neutron-diffrakciós és GC-MS módszereket alkalmaztam.

3. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

3.1. SZINTÉZISEK

3.1.1. A mangán-heptaoxid alapú szintézisek

Eljárást dolgoztam ki a bárium-permanganát előállítására a kálium-permanganát és kénsav monohidrát kölcsönhatásában kapott mangán-heptaoxid szén-tetrakloridos extrakciójával, majd katalitikus mennyiségű víz jelenlétében bárium-karbonáttal történő reagáltatásával. A báriumsó mellett a megfelelő oxidok, -hidroxidok vagy -karbonátok reakciójában nagy tisztaságú Mg, Ca, Ni, Zn, Cd, Cu(II), Al, Fe(III), Y, Ce(IV), Sm, Pr és Gd-permanganátokat állítottam elő.

3.1.2. A kálium-permanganát metatézisreakcióin alapuló szintézisek

Felismertem, hogy az ammónium-klorid és kálium-permanganát melegben telített oldatainak reakciója, amely az ammónium-permanganát legelterjedtebb „előállítási” módja, a várt ammóniumsó helyett annak a kálium-permanganáttal alkotott $K_x(NH_4)_{1-x}MnO_4$ összetételű

($x=0.2-0.4$) szilárd oldatát eredményezi. Megállapítottam, hogy az így kapott szilárd oldat összetétele az átkristályosítások során alig változik, és a tiszta ammónium-permanganát előállításához az egyes átkristályosítási lépéseket ammónium-klorid jelenlétében kell elvégezni.

A tiszta bárium-permanganát előállítására az alábbi módszert dolgoztam ki. Melegen telített kálium-permanganát és nagy fölöslegben vett alumínium-szulfát oldat reagáltatásakor az oldat lehűtésekor a hideg vízben nehezen oldódó timsó válik ki, és alumínium-szulfátot tartalmazó alumínium-permanganát oldat maradt vissza. A kapott oldatot bárium-hidroxiddal reagáltatva, a képződött bárium-szulfát az oldatban levő káliumot a $(K,Ba)(SO_4,MnO_4)$ összetételű kettősső formájában csapadékba viszi. A reakció során a bárium-szulfát illetve az alumínium-hidroxid csapadékok mellett tiszta bárium-permanganát oldat keletkezik.

3.1.3. A komplex permanganátok hidrolízise

Kimutattam, hogy a [tetraamminréz(II)]-permanganát vizes oldatából $+5\text{ }^\circ\text{C}$ alatti hőmérsékleten a [tetraamminréz(II)]-permanganát, míg $5\text{ }^\circ\text{C}$ fölött a komplex kation disszociációja és a képződő bázikus ligandum protonálódása miatti réz-hidroxid csapadék képződés mellett ammónium-permanganát kristályosítható ki. Hasonló reakciót mutattam ki a [diamminezüst(I)]- és a [tetraammincink(II)]-kationok esetében is. A módszer alkalmas az ónium-típusú permanganátok előállítására.

3.1.4. A bárium-manganát(VI) diszproporcionálódásán alapuló szintézisek

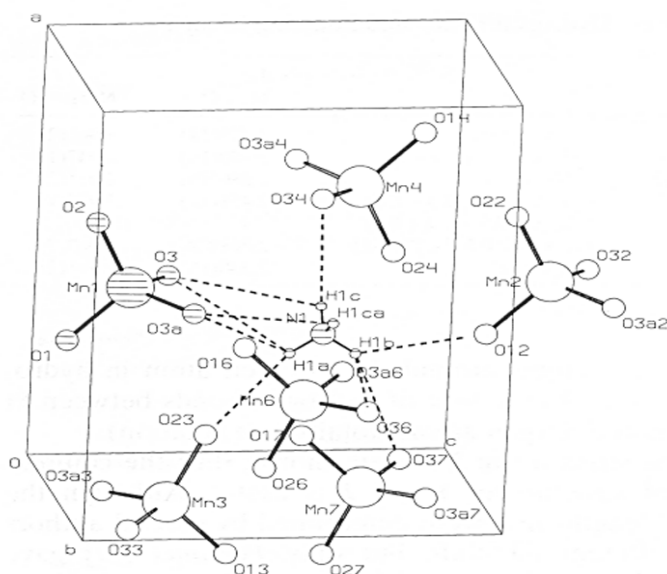
Megállapítottam, hogy a kálium-permanganát kálium-jodiddal és bárium-kloriddal NaOH jelenlétében redukálva a melléktermékként képződő Na_3MnO_4 diszproporcionálódásának következtében MnO_2 -ot is tartalmazó bárium-manganátot ad. Ugyanez a folyamat KOH jelenlétében, szennyezőként K_3MnO_4 és MnO_2 tartalmú terméket ad. A bárium-manganát szuszpenzió pH-ja a hidrolízis-diszproporcionálódás egyensúlyának kialakulása következtében, 24 óra állás után 8.8-ról 9.3-ra emelkedik. Ennek során a bárium-manganátnak kevesebb mint 1 %-a bomlik el, bárium-permanganát és mangán-dioxid képződése mellett. A keletkező hidroxid-ionok lekötésével a hidrolízis egyensúly eltolható, és bárium-permanganát állítható elő. A mangánsavat parciális töltéseinek kiszámítása után meghatároztam a mangánsav relatív savassági tényezőjét a $\varphi = [-(\delta_H)/(\delta_{O1})](1 + \delta_M)^{0.5}$ összefüggés alapján, amely eredményeképp megállapítottam, hogy a mangánsav ($\varphi=1.106$) a kénsavnál ($\varphi=1.125$) és a permangánsavnál ($\varphi=1.114$) gyengébb, de a szénsavnál jóval erősebb ($\varphi=0.965$) sav. Ezért a szénsav a bárium-manganátból közvetlenül nem tudja felszabadítani a mangánsavat, de a hidroxid-ionok lekötésével és a pH eltolásával a bárium-manganát szén-dioxiddal egy rendkívül lassú reakcióban átalakítható bárium-

permanganáttá. A $\text{BaMnO}_4:\text{CO}_2=1:<2$ molaránynál a BaMnO_4 konverziója nem teljes, mivel a reakció egyik hajtóereje a bárium-hidrogén-karbonát képződése. A $\text{Ba}(\text{HCO}_3)_2$ képződés elősegítése érdekében hidrotermális körülmények között, bárium-manganátból, jégből, és főlegben vett szárazjégből, 100 °C-on, autogén nyomáson, 1.5 h óra alatt 93.8 %-os kitermeléssel kaptam tiszta bárium-permanganátot.

3.2. A PERMANGANÁTSÓK SZERKEZETE ÉS TULAJDONSÁGAI

3.2.1. Az ammónium-permanganát

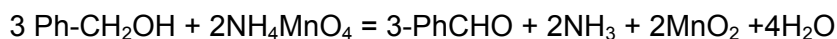
Az ammónium-permanganát kristályrácsában egykristály röntgenszerkezet vizsgálatokkal meghatároztam az ammónium-ion hidrogénpozícióit és megállapítottam az N-H...O-Mn hidrogénkötések jelenlétét is. Az ammónium-permanganát az NH_4ClO_4 -tal izomorf ortorombos rácsban (Pnma, No.61) kristályosodik, szerkezete az alábbi ábrán látható:

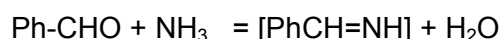
Az ammónium-permanganát hőérzékenysége és a lila színe miatt a távoli infravörös tartományba eső gerjesztő sugárzással és a helyi túlhevülés érdekében a minták pörgetésével készített Raman valamint különböző mérés technikákkal infravörös vizsgálatokat végeztem. Az infravörös spektroszkópiás vizsgálatok során tapasztalt sávfelhasadások oka az ammónium-ion és a mátrix közötti N-H...A⁻ (A=bromid (KBr) vagy szulfát-ion (BaSO_4)) hidrogénkötések kialakulásának következményei. Az ammónium-permanganát bomlása során 85 °C-on a klasszikus permanganát bomlási reakció mellett a

hidrogénkötések mint reaktív centrumok jelenlétének következtében az anion és kation is redoxreakcióba lép, és NH_4NO_3 , NH_4NO_2 , MnO_2 , Mn_2O_3 mellett N_2 és nitrogén-oxidok is képződnek.

A benzil-alkohol ammónium-permanganátos heterogén oxidációja 20-80 °C-on a

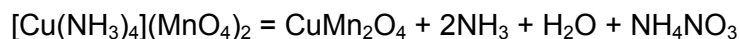
reakciónak megfelelően benzaldehydet, majd a keletkezett ammónia és kolloid mangán-dioxid részvételével lejátszódó másodlagos reakcióban benzonitrilt ad.

A benzonitril:benzaldehyd 2:1 molarányban képződik, amely megfelel a képződött benzaldehyd és ammónia molarányának.

3.2.2. A [tetraamminrész(II)]-permanganát, $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4](\text{MnO}_4)_2$.

Az IR és a Raman spektroszkópiai adatok alapján a két kristallográfiai szempontból nem ekvivalens permanganát-ion 9-9, a komplex kation (C_{4v}) pedig 45-45 IR és Raman aktív sávot adhat, amelyek közül 9-9 tartozik a CuN_4 (D_{4h}) váz rezgéseire. Termikus bomlása során kétféle ammóniavesztést feltételeztek, a [diamminrész(II)]-permanganát és a vízmentes rész(II)-permanganát intermedierek, majd végül oxigén és CuMn_2O_4 képződésével. Ezzel szemben a tiszta vegyület egy lépésben robbanásszerű hevességgel bomlik, 75 °C-on, 308.6 kJ/mol hő felszabadulásával. A bomlástermékek redoxreakció termékei, Cu, Cu_2O , MnO, Mn_3O_4 , NH_3 és O_2 mellett N_2 , NO és NO_2 is képződik. A reakcióhő elvezetése érdekében alumínium-oxiddal hígított minta termikus bomlása során két exoterm lépcső észlelhető, az első lépcsőben 2 mól ammónia szabadul fel, oxigén egyáltalán nem, míg víz mind a két bomlási lépcső során képződik. A bomlás első lépcsője a

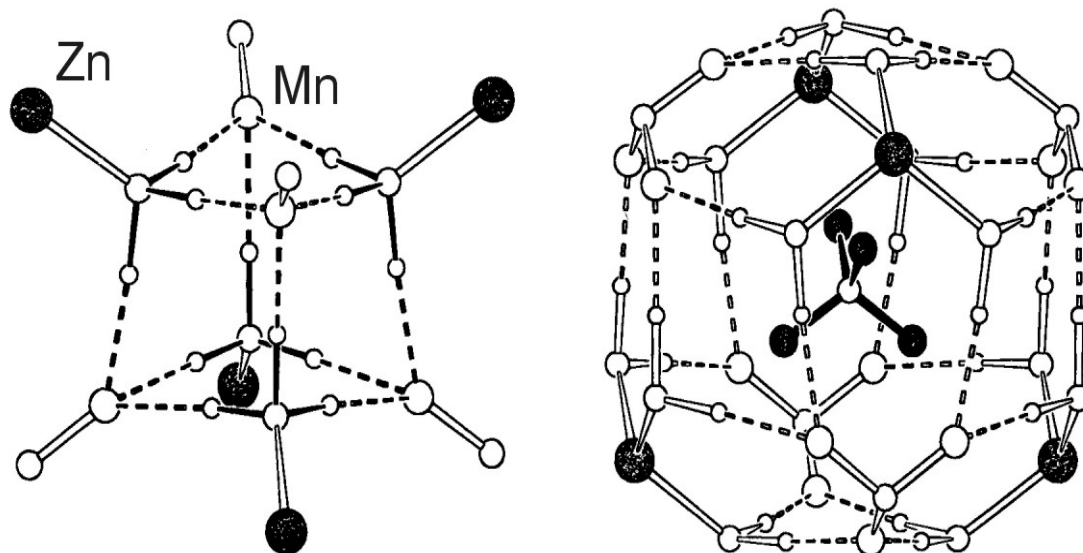

egyenlettel írható le. A második lépcső az ammónium-nitrát bomlása, víz és N_2O képződésével. A redoxreakció kiváltó oka az N-H...O-Mn hidrogénkötés jelenléte. A redoxreakció során a komplexnek csak az egyik ammóniája oxidálódik, de az teljes

mértékben, ami a hidrogénkötés közvetítette molekuláris ammónia megkülönböztetés első példája a redox-aktív ionokat tartalmazó szilárd komplexekben.

3.2.3. A [tetraammincink(II)]-permanganát, $[Zn(NH_3)_4](MnO_4)_2$.

Az előállított [tetraammincink(II)]-permanganát szerkezetét a megfelelő perklorát-komplex adatainak felhasználásával Rietveld módszerrel határoztam meg. A komplex köbös rácsban kristályosodik (tércsoport: $F4-3m$, No.216, $a=10.335$, $Z=4$, $D_x=2.251$). A DSC vizsgálat alapján egy polimorf átalakulás észlelhető $4.1\text{ }^\circ\text{C}$ -on. A szobahőmérsékletű módosulat szerkezeti elemei a következő ábrán láthatók.

A komplexben két nem-ekvivalens permanganát-ion foglal helyet, az egyik egy merev háromdimenziós hidrogénkötéses szerkezetben ($N-H...O=3.086$), míg a másik egy az előző elemek háromdimenziós kapcsolódásakor létrejövő 56 atom által körbezárt üreg belsejében foglal helyet.

A [tetraammincink(II)]-permanganát szerkezetében levő nem-ekvivalens permanganát-ion jelenlétének megfelelően az IR és Raman spektrumban két sávsortaláltam. Az IR-inaktív sávok megjelenése, illetve egyes Raman sávok felhasadása alapján a szerkezetben dinamikus rácsstorzulás lép fel.

A [tetraammincink(II)]-permanganát termikus bomlása során a komplex tetraammincink(II)-kation illetve a permanganát-anion termikus bomlási hőmérséklete alatti hőmérsékleten ($100\text{ }^\circ\text{C}$), exoterm reakcióban, $ZnMn_2O_4$, ammónia, víz és ammónium-nitrát képződik. Oxigén nem fejlődik a reakció során.

3.2.4. A $[\text{Cd}(\text{NH}_3)_4](\text{MnO}_4)_2$, a $[\text{Ni}(\text{NH}_3)_6](\text{MnO}_4)_2$ és az $[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]\text{MnO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$

Előállítottam a [tetraamminkadmium(II)]- és [hexaamminnikkel(II)]-permanganátot valamint a [diamminezüst(I)]-permanganát-monohidrátot. Megvizsgáltam a vegyületek spektroszkópiái és a kémiai tulajdonságait. A kadmium-komplex szerkezete azonos a cink-komplex szerkezetével. A nikkell-komplex oktaéderez kationt, az ezüst-komplex viszont olyan végtelen tetraéderekből álló láncot tartalmaz, amelyben az Ag-Ag lánc egyes atomjain két-két ammónialigandum foglal helyet. A vegyületek termikus bomlása során redoxfolyamatok játszódnak le, a kadmium és a nikkellvegyület esetében két-két, míg az ezüst-vegyület esetében egy mól ammónia szabadul fel. Mindhárom esetben ammónium-nitrát és víz is képződik.

3.2.5. Az MMn_2O_4 (M=Cu, Zn) vegyületek

A [tetraamminréz(II)]- és a [tetraammincink(II)]-permanganátok termikus bomlási folyamatát szerves oldószerekben végrehajtva, amorf MMn_2O_4 (M=Zn, Cu) vegyületek képződnek. A reakcióhő elvezetése érdekében a réz-komplex esetében szén-tetrakloridos (80 °C) illetve a cink-komplex esetében toluolos (100 °C) közegben végeztem a termikus bontást. A reakció során az MMn_2O_4 (M=Cu Zn) vegyületek amorf, erősen defektes állapotban képződnek. A defektes szerkezetű bomlástermékeket 500 °-ra hevítve, a hőmozgás következtében a rácsalkotó atomok átrendeződése útján kristályos spinellfázisok képződnek.

4. AZ EREDMÉNYEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Az új szintézismódszerek kidolgozása lehetővé tette eddig még ismeretlen permanganátsók előállítását, illetve ismert vegyületek megjavított szintézisét. Ezen vegyületek potenciális szerveskémiai oxidálószerke, például az ammónium-permanganát a benzil-alkoholt one-spot reakcióban benzonitrillé oxidálja.

Az átmenetifém (Cu, Zn) permanganátok ammin-komplexeinek jellemző szerkezeti sajátossága a hidrogénkötések jelenléte, amely következménye, hogy a komplexek alacsony hőmérsékleten (80-100 °C) egy szilárdfázisú redoxreakcióban MMn_2O_4 (M=Zn, Cu) típusú amorf defektes szerkezetű spinellvegyületekké alakulnak, amelyek potenciális katalizátorok illetve katalizátor alapanyagok.

5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁBAN MEGJELENT FONTOSABB PUBLIKÁCIÓK

- [1] Kótai, L., Szabó, P., Keszler, Á., **Thermochim. Acta**, 1999, 338, 129.
- [2] Kótai, L., Argay, Gy., Holly, S., Keszler, Á., Pukánszky, B., Banerji, K. K., **Z. Anorg. Allgem. Chem.**, 2001, 627, 114.
- [3] Kótai, L., Kazinczy, B., Keszler, Á., Holly, S., Gács, I., Banerji, K. K., **Z. Naturforsch.**, 2001, 56B, 823.
- [4] Kótai, L., Banerji, K. K., Sajó, I., Kristóf, J., Sreedhar, B., Holly, S., Keresztury, G., Rockenbauer, A., **Helv. Chim. Acta**, 2002, 85, 2316.
- [5] Kótai, L., Keszler, Á., Pató, J., Holly, S., Banerji, K. K., **Ind. J. Chem.**, 1999, 38A, 966.
- [6] Kótai, L., Banerji, K. K., **Synth. React. Inorg. Metal-Org. Chem.**, 2001, 31, 491.
- [7] Kótai, L., Horváth, T., Szentmihályi, K., Keszler, Á., **Transit. Met. Chem.**, 2000, 25, 293.
- [8] Kótai, L., Gács, I., Kazinczy, B., Sajó, I. E., **Transit. Met. Chem.**, 2003, 28, 292.